

NR 6

# Från frö till planta

Köksväxter och blommor med lång utvecklingstid behöver förkultiveras – förödlas – för att hinna mogna och blomma. Förkultiverade plantor har även större motståndskraft mot skadeangrepp och kan konkurrera med ogräset eftersom de förkultiverade plantorna hunnit växa sig större än ogräsplantorna.

Egentligen är det ett litet under att de små fröna innehåller anlag för att utvecklas till fullstora växter. Många gånger är vi lite väl ivriga och sår frön för tidigt, osäkra över hur lång utvecklingstid plantorna behöver. En hjälp kan vara att föra dagbok och varje år notera tidpunkt för sådd, skolning och utplantering för de olika växtslagen.

Egen plantuppdragning inomhus av blommor och köksväxter förutsätter utrymme och möjlighet att hänga upp någon form av tillskottsbelysning. Många har gjort i ordning en särskild plats där de ostört kan hålla på med förkultivering och har speciella barnkammare för plantuppdragning. Får sedan småplantorna växa till sig i växthus, bänkgård, uterum eller inglasad altan brukar resultatet bli mycket fina plantor.

Så länge det enbart handlar om några lådor med sädder krävs inte så stort utrymme. Däremot längre fram, när plantorna ska skolas och krukas in, behövs det gott om plats.

## Frön och såmetoder

Ett frö består av skal, frövit och grodd (embryo). Frövitans inne i fröet ska räcka som energi tills de gröna bladen vuxit fram och den lilla plantan kan utnyttja ljuset. Om vi stoppar ned ett litet frö alltför djupt i jorden, finns risken att energin tar slut, innan grodden nått jordytan.

För att gro behöver ett frö fukt och värme, då fröet tar upp vatten genom skalet startar själva gröningsprocessen. Vissa frön som exempelvis ärtor, persilja och indiankrasse kan vi lägga i blöt före sådd och därmed snabba på grönningen.

Små frön fördelas om möjligt tunt och jämnt över jordytan. Större frön kan placeras på jordytan och tryckas ned i jorden med hjälp av spetsen på en pinne eller en blyertspenna. Man kan även göra små hål i jordytan, plocka fröet ett och ett med den fuktade spetsen av pinnen eller blyertspennan och stoppa ned fröet med ett par centimeters avstånd. S.k. sådosor är också användbara för sådd både inomhus och ute.

Var noga med etiketteringen. Nedstoppade tomma fröpåsar i sålådor och krukor blir fort blöta, uppluckrade och faller sönder i bitar. Etiketter av plast eller trä finns att köpa i storförpackning och många använder exempelvis glasspinnar och plastbestick. Som märkpenna är blyerts bäst, används tusch försvinner ofta texten så småningom.



Fördelen med att så är att det är billigt, du får många plantor och det finns arter och sorter som bara går att få tag på som frö och som inte finns att köpa som plantor i växtbutik.

## Olika slags frön och frösor

**F1 - HYBRIDER** är första generationen av en noga utvald fader – och modersort som korsats fram av fröfirmor. Detta ger garanterade egenskaper såsom till exempel mer snabbväxande plantor och jämnare kvalitet. Egenskaperna hos dessa korsningar följer dock inte med till nästa generation och därför kan vi aldrig få samma sort om vi tar egna frön från en F1-hybrid. Motsatsen till F1-hybrider kallas för nakenpollinerade sorter, med större variation på egenskaperna inom samma sort och betydligt billigare frön.

**PELLETERAT FRÖ** är runda kulor där man bakat in fröna för att göra dem jämnstora och hanterbara. Små frön och frön som lätt häftar ihop av statisk elektricitet går att så med större precision. Pelleterade frön är dessutom ofta färgade, vilket gör dem lättare att se på jordytan.

Hållbarheten hos pelleterade frön är sämre än hos s k naket frö, man bör helst inte spara fröpellets år från år. Olika sallatsorter, palsternacka, vissa morots- och purjolökssorter, blomstertobak, mattram, petunia, njurvinda och grusnejlika finns att köpa som pellets.

**PARTENOCARP ELLER RENT HONLIG** innebär att kunna sätta frukt utan pollinering och befruktning. Om man jämför en squash med en slanggurka, innehåller den partenocarpa slanggurkan enbart fröämnen medan squashfrukten, som bildats efter befruktning, har riktiga frön. Partenocarpa sorter har även andra positiva egenskaper som många frukter och jämn mognad.

**LJUSGROENDE FRÖN** får man inte täcka med jord efter sådd. Ljusgroende frön, som oftast är mycket små, strös försiktigt ut med ett tunt lager på fuktig jordyta och vattnas med en duschflaska. Selleri, begonia, sommarslöja, flitiga Lisa, lobelia, blomstertobak och silverek är exempel på ljusgroende växtslag. Små frön som smultron, ageratum och lejongap bör heller inte täckas efter sådd. Perlite eller vermiculite överst i sålådor håller jordytan fuktig, drar till sig ljuset och underlättar därmed för småplantorna att komma upp.

**KÖLDBEHANDLING AV SÅDD** gäller för växter som exempelvis lavendel, ramslök, kvanne och jätteverbena. För att gro måste fröet utsättas för växlande temperatur med ett par veckor i kyla och varvat med en varmare period. Ibland krävs upprepade köldbekämpningar.

**VÄRMEBEHANDLAT FRÖ** innebär att fröet utsätts för varmt vatten eller vattenångor för att ta död på eventuell sjukdomssmitta.

## Odlingssubstrat och jordförbättringsmedel

**SÅJORD** innehåller mindre mängd näring än exempelvis plantjord och passar både vid frösådd och vid skolning av småplantor.

**PLANTJORD** innehåller mer näring än såjord och passar för inkrukning av lite större plantor.

**PERLITE** är grovmalen lavamassa, vitt i färgen, lätt och poröst och används för att blanda i jord och för täckning av jordytan i krukor, lådor och brätten. Perlite, som tillför luft och håller fukten, är ofta inblandat i den såjord som vi finns i handeln. Läger man ett lager perlite på jordytan blir det ljus, avdunstningen minskar och det bildas inga alger.

**VERMICULITE** framställs genom upphettning av mineralet glimmer och används på samma sätt som perlite.

**SAND** på jordytan i ett tunt lager minskar avdunstningen och förhindrar att det bildas alger.

**TORVKRUKOR OCH TORVBRIKETER** bör vara väl genomrotade och materialet ordentligt uppmjukat innan de planteras ut. Torvkrukor måste placeras någon centimeter under jordytan för att undvika s.k. kanteffekt, då kanten torkar ut och drar ut fukten från krukorna. Torvbriketter är hårdpressad torv som hålls samman av ett nät. De läggs först i blöt, så att de sväller upp, innan man sår frön eller sätter småplantor eller sticklingar i dem.

## Pluggplantor - odling i plantbrätten

Med brätten menas rektangulära eller kvadratiska plastplattor med krukor som sitter ihop, dessa benämns även kuber, celler eller plugg. Brätten är suveränt praktiska för plantuppdragning: det går åt mindre mängd jord, man får



Att bredså innebär att man sprider ut fröna jämnt och glesst över jordytan. Bredsådd passar bäst för små- och/eller ljusgroende frön.

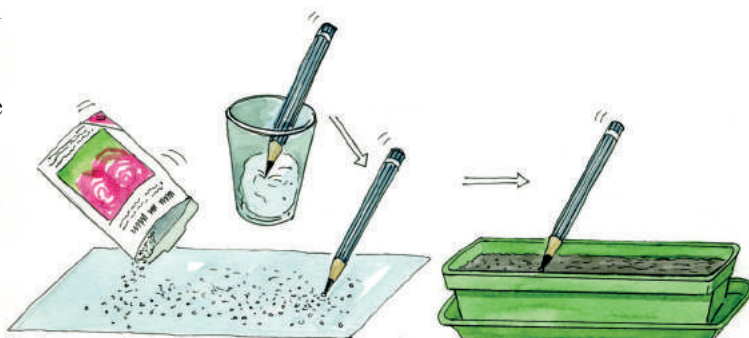
Vid radsådd gör man tydliga raka fåror. Radsådd gör det lätt att skilja ut ogräs från den sådda växten och det blir lättare att gallra och rensa än vid bredsådd. Bra för lite större frön. Fröna får inte vara ljusgroende.



plats med många plantor på liten yta och plantorna får ett bra rotsystem.

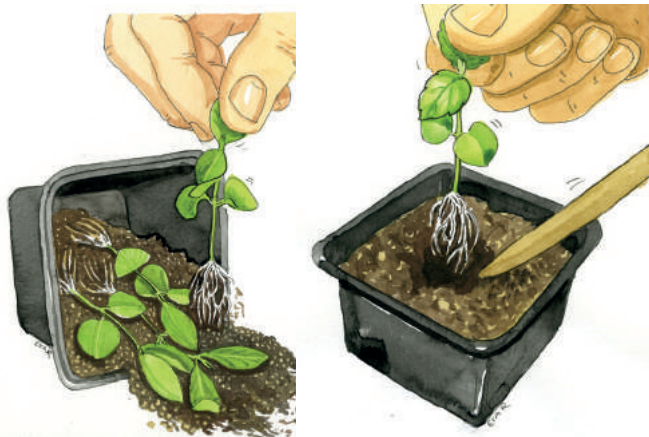
Plantbrätten finns i många olika storlekar på pluggen och generellt gäller att ju fler veckor det tar från frö till färdig planta, desto större storlek på krukor måste man ha. Ett brätte går att använda för direktsådd, för skolning och för inkrukning. Pelargon går exempelvis utmärkt att direktså i brätten med lite större plugg. Småplantorna får sedan stå och växa till sig tills de fått 5-7 blad innan man krakar om dem. Både blommande/ätliga ärtor, bönor, sommarblommor som atlasblomma, krasse och doroteablomma liksom persilja, plocksallat och rucicola sås kan man förkultivera ett par veckor med några frön i varje plugg för att sedan planteras ut i "tussar".

Det är viktigt att vara noggrann vid påfyllning av jord i brättets plugg. Med en piassavakvast utan skaft eller dylik hård borste kan man smidigt fördela jorden jämnt över brättet. Brättena bör helst placeras fritt från underlaget så att plantornas rötter inte växer fast. Vid plantering trycker man ut plantorna från undersidan med ett finger eller en pinne, ibland går det att dra upp dem.



Små frön kan vara svåra att så. Det ramlar lätt ut för många frön ur påsen och det blir för tätt mellan fröna. Håll ut fröna på hushållspapper. Fukta udden på en blyertspenna och plocka upp frö för frö med pennan. Fröna fastnar på den fuktade udden och du kan lätt föra över frö till jorden i odlingslådan.





För att inte skada småplantorna när de ska skolas om så kan du försiktigt stjälp ut groddplantorna tillsammans med såjorden. Plocka varsamt upp en och en planta för omplantering. Plantera om i planteringsjord av bra kvalitet – en planta per kruka.

### När ska man så?

Utgå från utplantering i början av juni, någon vecka tidigare i sydligaste Sverige. Följande tabell ger besked om hur lång tid det normalt tar från sådd till dess att plantan är färdig att sättas ut på friland. Anpassa såtiden därefter.

#### SÅTABELL

**10–12 VECKOR:** selleri, petunia, flitiga lisa

**8–10 VECKOR:** paprika, purjo, äggplanta, lobelia, flitiga lisa, kryddörter

**6–8 VECKOR:** tomat, tagetes

**4–6 VECKOR:** kål av olika slag, majs

**3–4 VECKOR:** gurka, squash, melon, sallat.

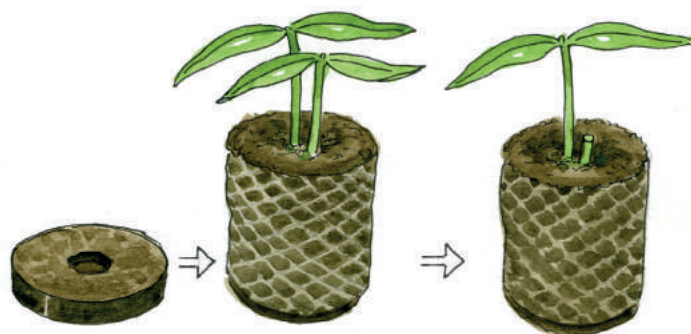
### Så utomhus

De flesta grönsaker kan sås utomhus så fort jorden torkat upp så pass att den kan bearbetas. Såbädden bör bestå av finfördelad jord utan klumpar och stenar. Innan jorden torkat upp kan man inte kratta en såbädd. Maj är såmånaden framför andra i större delen av Sverige. I sydligaste delen av landet går det för det mesta att så i april. Bönor, märke- och sallatsarter, squash och gurka ska man dock vänta med till dess att jorden blivit varm – minst 10°C. Det brukar vara lagom att så dem i mitten av juni. Inte heller rödbetor ska sås för tidigt på grund av risken för att gå i blom, s k stocklöpning. En del snabbväxande grönsaker bör sås flera gånger under odlingssäsongen – och bara lite varje gång. Att exempelvis så ut en hel påse sallatsfrö på en gång är slöseri för ett vanligt hushåll. Du får massor av sallat på en gång och ingenting till senare förbrukning. Förutom sallat är det rädisor, spenat, dill och sallatslök som bör sås i omgångar. Även morötter och rödbetor kan du så två gånger. Tidigt för sommarskörd och i juni för höst och vinterskörd. Av morötter finns sommar- och vintersorter.

### Skolning och glesning

Nu gäller det att hålla ögonen på sådden. Inspektera helst dagligen och så fort lite grönt sticker upp ska småplantorna stå ljus för att förhindra att de blir långa och gängliga.

Skolning och glesning av småplantor är ett riktigt pillgöra och en gles sådd förenklar jobbet betydligt. Det gäller



Torvbriketter. Lägg torvbriketterna i blöt över natten. Plantera två tomatfrön i varje. Klipp bort den minsta groddplantan när/om båda fröna gror och kommer upp. Ta bort nätet runt torven innan du planterar om plantan till planteringsjord i större kruka.

att hantera småplantorna varsamt så att de inte går av. Lossa plantorna och lyft försiktigt upp dem, nyp av för långa rötter, gör ett hål i jorden, stoppa ned den lilla plantan och tryck till lätt.

Var noga med att glesa plantorna när de kommit upp och fått sina karaktärsblad, plantor som måste tampas om ljuset växer alltför snabbt i höjden.

Blyertspennor eller speciella skolningspinnar underlättar skolningsarbetet avstånd i kruka eller låda. Och flera veckor efteråt ser plantorna fortfarande så skrämmande ynkliga ut!

Plantor i krukor behöver också glesas. Genom att placera dem i s.k. förband utnyttjar man utrymme och ljusställgång på ett bra sätt. Att sätta i förband menas att man ställer ut en rad och sedan nästa rad med krukorna mellan.

### Det viktiga ljuset

Under senvintern och tidig vår är solljuset fortfarande av dålig kvalitet och timmarna av ljus alltför få.

Detta trots att dagarna efter nyår blir allt längre. Ljus är mycket viktigt för en lyckad plantupptragning. Dålig tillgång på ljus eller fel sorts ljus, oftast i kombination med hög temperatur, ger långa, gängliga och bleka plantor istället för låga, kompakta med mörkgrön färg.

Lysrör är utmärkta som konstgjort ljus och kan kopplas till en timer inställd på 10-12 timmar. Denna typ av lampor kan hänga alldeles ovanför plantorna utan att ge brännskador på bladen. En viss värme bildas dock som kan torka ut jorden och luften runt plantorna - var uppmärksam på vattnings och duschning! Täck lådor, krukor och brätten med en bit fiberduk och ställ dem gärna på ljus helst vitt underlag eftersom vit färg reflekterar ljus.



## Enkla lösningar för egen plantuppdragning

Den verkliga odlarentusiasten anser kanske att det är värt att investera i proffsig utrusning för egen plantuppdragning. Det saluförs exempelvis förödlingstält där såväl belysning som undervärme ingår.

Men det finns även enkla lösningar med prisvärda investeringar för att själv odla fram plantor. Förutsättningen är förstås en plats som tål vatten och jord på golvet – källare, tvättstuga, garage...

## Lagerhylla och lysrör

En s.k. lagerhylla eller förvaringshylla i trä är en enkel och billig variant av en hylla i flera plan. Den är förvisso inte särskilt snygg, men duger bra att ställa lådor, krukor och brätten för sådd och plantor på. Lagerhyllor säljs hos exempelvis lågprisvaruhus.

Lysrör är de mest prisvärda armaturerna för konstgjort ljus. Även lysrör finns att köpa på lågpris – och möbelvaruhus. Enkla lysrör, alltså armatur med ett rör, är försedda med reflektor vilken gör ljuset mer riktat ned mot det som ska belysas. Lysrör ger ett kvalitetsmässigt bra ljus och har lång livslängd. Armaturerna kan dessutom seriekopplas mellan hyllplanen.

Lysrör kan antingen skruvas fast under hyllplanen eller förses med kedjor och hängas upp i krokar. Fördelen med det senare alternativet är, att armaturen kan höjas upp eller sänkas ned beroende på storleken på de växande plantorna som ska belysas.

## Toppning av småplantor

En s.k. mjuk toppning innebär att vi försiktigt nyper av de allra yngsta bladen längst ut på skotten. När vi toppar småplantorna bildas nya skott i bladvecken och plantan blir knubbig och buskig. En toppning innebär dock en viss försening i plantans utveckling och bör därför utföras så tidigt som möjligt och gärna flera gånger. Petunia och lejongap behöver toppas och luktärtor kan toppas över andra bladparet.

## Avhärdning

För att vänja plantorna vid den bistra verkligheten utomhus bör vi avhärdas dem. Det innebär att vi bär krukor, lådor och brätten ut på morgonen och in på kvällen i ungefär en vecka före utplantering. Ett alternativ är att ställa plantorna i en skottkärra eller på en vagn och köra in dem i garaget under natten.



När plantorna är redo att vänjas vid utomhusklimatet, dvs avhärdas, så gäller det att värmen har kommit så att plantorna inte frostskaas. Ställ ut plantorna på varm och vindskyddad plats under dagen. Ta in plantorna igen under natten. Plantorna vänjer sig vid utomhusklimatet, blir tåligare, friskare och knubbigare. För att underlätta kan du ha många fyrkantiga plastkrukor stående tillsammans på en fönsterbricka, det blir lättare att bära in och ut de växter som ska avhärdas.